

OLIIY TA'LIMDA EKOLOGIK TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shaxodat Samatova Baxtiyor qizi

Qarshi davlat universiteti "Agrokimyo va ekologiya"

kafedrası o'qituvchisi

shaxodatsamatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada oliy ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim muammolari ko'rib chiqildi. Ta'kidlanganidek, fanni ekologlashtirishning muhim xususiyati jamiyatning tabiiy muhit bilan aloqasini tadqiq qilishning nazariy darajasini oshirishdan iboratdir. U tabiatni shakllantiruvchi inson faoliyati amaliyoti bilan chambarchas bog'liqdir.

Kalit so'zlar: *Ekologik ta'lim, ekologik ong, ekologik madaniyat, tabiiy resusrlar, psixodiagnostika.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены проблемы экологического образования в высших учебных заведениях. Как отмечалось, важной особенностью экологизации науки является повышение теоретического уровня исследования взаимоотношений общества с природной средой. Он тесно связан с практикой человеческой деятельности, формирующей природу.

Ключевое слово: *Экологическое образование, экологическое сознание, экологическая культура, природные ресурсы, психодиагностика.*

ABSTRACT

The article discussed the problems of environmental education in higher education institutions. As noted, an important feature of the environmentalization of science is to increase the theoretical level of researching the relationship of society

with the natural environment. It is closely related to the practice of human activity that shapes nature.

Keyword: *Ecological education, ecological awareness, ecological culture, natural resources, psychodiagnostics.*

Fan-texnikaning rivojlanishi va aholi sonining keskin ravishda ortib borishi ehtiyojlarning ko'payishiga olib keladi. Bu esa ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, ekologik muammolarni an'anaviy usullar orqali hal qilish tobora ko'proq aholining ekologik ta'limiga bog'liq bo'lib qolmoqda, sababi ekologik tafakkur, dunyoqarash, madaniyatning tarkibiy qismlari sifatidagi halokatni to'xtatishga qodir kuchga aylanadi. Ekologik tarbiya – insonning atrof-muhitga nisbatan munosabatini tarbiyalashdir. Ekologik ta'lim – tarbiya bu insonning tabiatga dastlabki kundan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, xalqimizning tabiatga hurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf-odatlarini, udumlarini tarbiyalash, tabiiy boyliklarga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, tabiiy muhitni tashkil etish orqali uning qalbida yaxshi xislatlar uyg'otishdan iborat.

Inson tomonidan biosferaga ko'rsatilayotgan ta'sirni tartibga solish, ijtimoiy taraqqiyot bilan qulay tabiiy muhitni saqlab qolishning o'zaro ta'sirini uyg'unlashtirish, inson va tabiatning o'zaro munosabatlarida muvozanatga erishish muammolari borgan sari dolzarb bo'lib qolmoqda. Ekologik xavfsizlik kishilik jamiyatining buguni va ertasi uchun dolzarbligi, uning zarurligi bois eng muhim muammolar jumlasiga kiradi. Bu muammolar amaliy tarzda hal etilsa, ko'p jihatdan hozirgi va kelgusi avlod turmushining ahvoli va sifatini belgilash imkonini beradi [1, 1- b].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining atrof-muhitni holatini yaxshilash maqsadida, resurslardan oqilona foydalanish borasida moddalarida aks etgan. Xususan, 62-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar", 68-moddasida esa "Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik, va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir. Yer qonunda nazarda tutilgan hamda

undan oqilona foydalanish va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkin" deyilgani bejiz emas [2].

O'tmishga nazar soladigan bo'lsak, ekologik muhitni yaxshilash va yaxshi munosabatda bo'lish borasida allomalarimiz asarlarida o'z aksini topgan. Al-Xorazmiyning "Kitob surat al-arz asarida —Dunyo okeanlari, quruqlikdagi qit'alar, qutblar, ekvatorlar, gullar, tog'lar, daryo va dengizlar, ko'llar va o'rmonlar va ulardagi o'simliklar, hayvonot dunyosi, shuningdek boshqa tabiiy resurslar – yerning asosiy boyliklaridir ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Boburning eng yirik asari "Boburnoma" asarida shoirning ko'rgan-kechirganlari, borgan joylarining tabiati, boyligi, odamlari, urf-odatlarini, hayvonot, o'simliklari va boshqalar tasvirlangan. Asarda yer, suv, havo turli tabiiy hodisalarga tegishli xalq so'zlari ko'plab topiladi. Bobur har bir hududni ma'lum bir tartibda tasvirlaydi. Avvalo, joyning geografik o'rnini, qaysi iqlimga mansubligi, shifobaxsh joylari, o'simliklari, qazilmalari, hayvonoti va aholisi haqida ma'lumotlar beriladi [3].

Bizga ma'lumki, ekologik ta'lim – tarbiya hamda ekologik madaniyatni shakllantirishda jamiyatdagi muhit avvalo oila muhim ahamiyat kasb etadi. Hayot tarzidagi oddiy ko'ringan chiqindilarni belgilangan joyga tashlash ham ekologik madaniyatning bir ko'rinishi hisoblanadi. Ota-ona bolaning kelajakdagi ekologik ongining rivojlanishida dastlabki na'muna bo'lishi zarurdir. Zero, keyingi ta'lim jarayonlarida poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni bog'cha, maktab, texnikum, oliy ta'lim va oliy ta'limdan keyingi ta'lim jarayonlarida uzluksiz ravishda olib boriladi. Bu esa o'sib kelayotgan kelajak avlod ongida ekologik tarbiyani yanada mustahkamlashda dasturi amal bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi bosqichda inson faoliyatini yaxshilash doirasida ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan ilmiy yo'nalishlar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, atrof-muhitni ifloslantirish, muayyan ilmiy fanlarni ekologiyalashtirish jamiyat va tabiiy muhit o'rtasidagi munosabatlarni optimallashtirishga yordam beradigan ekologik ta'lim muammosini hal qilish uchun eng istiqbolli ko'rinadi. Pedagogik va boshqa adabiyotlar

tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi vaqtda ekologiyaning yangi yo'nalishlari; global ekologiya, ijtimoiy ekologiya, inson ekologiyasi, shahar ekologiyasi va boshqalar keng tarqalgan.

Shu sababli professor-o'qituvchilar va o'qituvchilarning sinergik dunyoqarashga, ekologik ta'lim masalalariga, o'zini-o'zi tashkil etish nazariyasi tamoyillaridan foydalanishgan murojaat qilishlari tabiiydir. Bu esa atrof-muhitning asosiy xususiyatlarini to'liq ochib berishga imkon beradi. Ekologik ta'lim mazmuni atrof-muhitning biologik muvozanatini saqlash muhim bo'lgan shaxs idealini tasdiqlash, samarali ishlab chiqarish faoliyati ko'nikmalarini egallash va uning oqibatlari uchun javobgarlik tuyg'usini rivojlantirish bilan bog'liq. Shu bilan birga, ekologik ta'limning barqaror rivojlanishga o'tish konsepsiyasidir, bu kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini xavf ostiga qo'ymasdan, hozirgi avlod ehtiyojlarini qondiradigan taraqqiyotdir.

O'zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan. Unga ko'ra, ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligini inobatga olinib, so'nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Ekologik ta'limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo'shishi zarurligi bilan belgilanadi [4].

Oliy ta'lim tizimining bakalavriyat va magistratura bosqichlari ekologik yo'nalishlarida ekologiya va atrof-muhit muhofazasi bo'yicha tegishli o'quv fanlariga va qo'shimcha yangi mavzular, amaliy topshiriqlar, laboratoriyalar bilan boyitilishi lozim. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining amaliyot darslari sanoat korxonalarini, ilmiy-tadqiqot muassasalari, suv xo'jaligi tashkilotlari, ekologik inqiroz kuzatilayotgan hududlar va ekologiya va atrof-muhit boshqarmasi va boshqa korxonalarda olib borilishi, talabalarni amaliyot darslarida ekologik muammolarni ko'rib o'ziga kerakli ma'lumotlarni to'plashi, ekologik monitoring o'tkazish jarayonlariga ishtirok etishi,

sanoat korxonalarida o'rnatilgan va o'rnatilishi kerak bo'lgan yangi zamonaviy jixozlar bilan tanishtirish, atrof-muhitni zararlanish holatini ko'rib ko'nikmalar va kerakli ta'surotlarga ega bo'lishlari kerak bo'ladi.

Bundan tashqari, talabalarga turli tanlovlarni tashkillashtirish, maqolalar yozish tanlovi, ekologiyaga oid loyihalarga qatnashish shartlari va yo'nalishi haqida tushunchalar berib borish, ekologik guruhlar ochish, yoshlarni qiziqtiruvchi boshqa tadbirlarlar muntazam amalga oshirilib borish lozim. Xususan, turli ekoaksiyalar (plogging, ekohashar) o'tkazish talabalarni o'quv jarayonidagi olgan ko'nikmalarini amaliyotga tadbiq qiladi.

Ekologik ta'limning maqsadi, hayotning barcha bosqichlarida chuqur va mustahkam ekologik bilimlarni, qimmatli g'oyalarni tushunishni maqsadli shakllantirishhamdir.

Ta'lim-tarbiyani tashkil etish jarayonida fanlararo aloqadorlik, ijtimoiy va tabiiy omillar ming o'zaro muvofiq kelishiga erishish omillari, atrof-muhit hamda ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shaxs kamolotini ta'minlashga erishish imkoniyatlaridan unumli foydalanishga intilish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasalarida o'quv predmetlari sifatida tavsiya etilgan fanlar asoslarining talabalar tomonidan chuqur o'zlashtirilishi ularda keng dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi. Oliy ta'lim talabalari o'quv fanlari doirasida qo'shimcha ravishda suvni tejash va asrashni, atmosfera havosining ahamiyati va uni muhofaza qilishni, yer resurslari va yer osti boyliklaridan oqilona foydalanishni, o'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilishni, chiqindilarni yig'ish va joylashtirishni, O'zbekistonning go'zal va takrorlanmas tabiatini asrashni, o'zi yashaydigan hududning tabiatini asrashda faol ishtirok etishni, O'zbekistondagi qo'riqxonalarini avaylashni hamda Orol dengizi fojiasi to'g'risida umumiy bilim va ko'nikmalarini dars va darsdan tashqari vaqtlarda ham shakllantirish zarur. Darhaqiqat, ta'lim jarayonida talabalarning bilimlarini amaliy jihatdan uyg'unlikda olib borilsa yanada yaxshi natijaga erishishimiz mumkin.

Agarda oliy o'quv yurti talabalarida ekologik ta'lim-tarbiya va madaniyat shakllantiriladigan bo'lsa, keyingi hayot tarzlarida ham tabiatga mehrlil va shavqatli munosabatda bo'ladilar hamda boshqa soxa vakillariga ham o'rnak bo'ladigan

darajada bo‘lib yetishadilar. Zero, talabalar o‘qish jarayonini yakuniga yetkazib keyingi avlodga ta‘lim tarbiya beradilar. Ekologik ongni shakllantirish jarayoni nihoyatda murakkab vazifa bo‘lib, uni amalga oshirishda o‘qituvchilarning roli kattadir. Ekologik psixologiyada ekologik ong deganda, ekologik g‘oyalar, tabiatga mavjud sub‘ektiv munosabat, shuningdek, u bilan o‘zaro ta‘sir qilishining tegishli strategiyalari va texnologiyalari tushuniladi. Asosiy o‘quv kurslarini ekologiyalashtirishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash uchun talabalarning ekologik ongining tabiati va darajasini psixodiagnostikasini amalga oshirish kerak. Ayniqsa, ekologik madaniyatni shakllantirishda yaxshi pedagog bo‘lib yetishishlarini talab etadi.

Bugungi kunda zamonaviy ta‘limni tashkil etishga quyiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish asosida ma‘lum faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan nazariy va amaliy bilimlar darajasini baholash, o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni, ta‘lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi [5].

Darhaqiqat, ona tabiatning noz-ne‘matlaridan oqilona foydalanish va uni asrab-avaylash, atrof-muhit ifloslanishini oldini olishda yoshlarning ekologik bilim, malaka, ko‘nikmalarini oshirish, ekologik ong, madaniyatni shakllantirish, dunyoqarashlarini kengaytirishda ekologik ta‘lim-tarbiya to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganda, albatta kelajakda o‘z mevasini berdi [6].

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, respublikamizda ekologik ta‘limga bo‘lgan e‘tibor tobora o‘sib bormoqda. Xususan, oliy o‘quv yurtlarida ekologik ta‘limni rivojlantirish, ekologik ong va ekologik madaniyatni yetarli darajada shakllantirishga erishsak, kelajakda bizni o‘rab turagan sayyoramizni musaffo bo‘lishini ta‘minlashda hamda kelajak avlod vakillariga tabiat ne‘matlarini bus-butun yetkazishda asosiy ko‘prik vazifasini o‘taydi desak, yangilashmagan bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni 21-aprel 2017 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi T: —Adolat 1992 y 8 dekabr (2023 y Yangi tahrir, 62-68 moddalar).
3. F. Qodirova. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent, 2019, - B. 300-301.
4. O‘zbekiston respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qarori.
5. D.M. Ahmedova, Sh. Mamajonov, M. Davidov. “Uzluksiz ta’limda o‘quvchi yoshlarga ekologik ta’lim-tarbiya berish usullari” // O‘quv uslubiy qo‘llanma, Farg‘ona, 2017 y.
6. M. Yunusov, D.M. Ahmedova. “Ekologiya fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar” // O‘quv uslubiy qo‘llanma, Farg‘ona, 2021-y.